

Грудницький В. М.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри економічної теорії,
державного управління та адміністрування
Донецького національного технічного університету

ПРИПИНЕННЯ ЗЛОВЖИВАННЯ МОНОПОЛЬНИМ (ДОМІНУЮЧИМ) СТАНОВИЩЕМ

TERMINATION OF THE ABUSE OF MONOPOLY (DOMINANT) POSITION

У статті проведено дослідження причин вчинення правопорушення у вигляді зловживання монополюним (домінуючим) становищем та проблем його припинення. Виокремлено деякі передумови, що призводять до цього правопорушення.

Ключові слова: економічна конкуренція, Антимонопольний комітет України, монополізація, правопорушення.

В статье проведено исследование причин совершения правонарушения в виде злоупотребления монополюным (доминирующим) положением и проблем его прекращения. Выделены некоторые предпосылки, которые приводят к данному правонарушению.

Ключевые слова: экономическая конкуренция, Антимонопольный комитет Украины, монополлизация, правонарушение.

The article analyzes the reasons for committing the offence of the abuse of monopoly (dominant) position and problems of their termination. Highlighted are some of the prerequisites that lead to this offense.

Key words: economic competition, Antimonopoly Committee of Ukraine, monopolization, offense.

Постановка проблеми. Впровадження інститутів ринкової економіки є неможливим без ефективного механізму захисту економічної конкуренції, тому питання припинення зловживання монополюним або домінуючим становищем не втрачає актуальності. За роки роботи Антимонопольного комітету України (надалі – АМКУ) напрацьована чимала практика щодо виявлення і припинення цього порушення законодавства про захист економічної конкуренції. Але і на сьогодні, як свідчить статистика, зловживання монополюним або домінуючим становищем є одним із найбільш поширених серед порушень законодавства про захист економічної конкуренції. Варто зазначити, що потерпілими від зловживання монополюним становищем є не тільки суб'єкти господарювання, а й прості споживачі, особливо уразливою є категорія соціально незахищених верств населення України.

Зловживання монополюним або домінуючим становищем є одним із найбільш поширених видів порушень антимонопольно-конкурентного законодавства. На 2013 рік частка зловживань монополюним становищем у структурі всіх порушень законодавства про захист економічної конкуренції становила близько 42% [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням зловживання монополюним (домінуючим) становищем займалися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці: С. Валітов, С. Мельник, З. Борисенко, І. Князева, Є. Борзило та інші. Водночас потребує подальшого вивчення питання припинення зловживання монополюним (домінуючим) становищем.

Метою наукової статті є виявлення деяких причин правопорушення у вигляді зловживання монополюним (домінуючим) становищем та дослідження проблеми його припинення.

Слід зазначити, що на відміну від усіх інших порушень, під час розслідування цього питання першим кроком є визначення монополюного становища суб'єкта, щодо дій якого проводиться розслідування. Якщо не визначено досить переконливо монополюне становище підприємця на конкретному ринку, то він не може бути звинувачений у зловживанні таким становищем. Тут треба мати на увазі два важливі моменти. По-перше, визначаючи монополюне становище, не можна просто посилатись на переліки монополістів, а слід провести спеціальне дослідження стану відповідного ринку на момент учинення порушення. Річ у тому, що переліки формуються станом на певну дату, а потім до них повертаються лише за наявності інформації про зміни на ринку. Якщо така інформація не надійшла до АМКУ, то окремі позиції у переліках можуть не змінюватися роками. Якщо у процесі розслідування просто посилатись на факт наявності цього підприємства в переліку, то можна зробити серйозні помилки [2].

Скажімо, станом на початок року певне підприємство було монополістом, а тому внесене до переліку. Порушення відбулось у другій половині року, коли стан ринку суттєво змінився. Обсяг виробництва досліджуваного продукту на цьому підприємстві залишився той самий, але на ринку з'явилась у великій кількості імпортна продукція. У результаті частка потенційного порушника на цьому ринку значно зменшилась, до того ж через певні додаткові обставини різко ослабла його ринкова влада. Тобто фактично досліджуване підприємство вже не може вважатись монополістом, але в переліку воно є. У такому випадку не можна кваліфікувати його дії як зловживання монополюним становищем, оскільки немає самого монополюного (домінуючого) стано-

вища. Отже, насамперед треба довести наявність такого становища на момент учинення порушення.

По-друге, дії, які мають кваліфікуватись як порушення, повинні мати місце саме на тому товарному й географічному ринку, на якому встановлено домінування. У практиці роботи АМКУ були випадки, коли суб'єкт господарювання був монополістом на одному ринку, а його недобросовісна поведінка, на яку скаржились, мала місце зовсім на іншому ринку. Зрозуміло, що в такій ситуації звинувачувати у зловживанні домінуючим становищем не можна. Хоча, на перший погляд, є дві необхідні складові процедури доведення цього типу порушення конкурентного законодавства (наявність монопольного становища і некоректна поведінка підприємця), але вони не поєднуються між собою, оскільки зафіксовані на різних ринках [3, с. 539–540].

Зрозуміло, що у межах однієї статті неможливо розглянути всі проблеми, пов'язані з припиненням зловживання монопольним або домінуючим становищем. Тому на деяких конкретних прикладах розберемо, що саме може бути умовою для зловживання монопольним (домінуючим) становищем суб'єкта господарювання.

Наприклад, органами АМКУ було відкрито справу за ознаки зловживання монопольним (домінуючим) становищем, які полягали в тому, що телефонна компанія (надалі – Компанія) під час надання послуг місцевого телефонного зв'язку новим власникам телефонізованих приміщень висунула вимогу стосовно оплати як за встановлення нового телефону і при цьому не виконувала фактично ніяких робіт, тобто отримала плату за ненадані послуги [4, с. 532].

У процесі розгляду справи орган АМКУ визнав, що Компанія посідає домінуюче становище на ринку послуг із переоформлення договору про надання послуг електрозв'язку.

Згідно з пунктом 11 Правил користування місцевим телефонним зв'язком, які діяли на час скоєння правопорушення, визначено перелік послуг зв'язку. Відповідно до цих Правил до послуг зв'язку, зокрема, належать установка телефону; надання телефонного зв'язку – місцевого, міжміського, міжнародного; переоформлення та поновлення договору про надання послуг телефонного зв'язку.

Отже, переоформлення договору про надання послуг телефонного зв'язку є окремим видом послуги зв'язку.

У статті 4 Граничних тарифів на основні послуги електрозв'язку та тарифів на виплату державних пенсій та грошової допомоги, які діяли на момент вчинення порушення, наведено граничні тарифи як на послуги встановлення основного телефонного апарату, підключеного до окремої лінії, так і на послуги з переоформлення договору про користування телефоном для низки випадків. Таким чином, встановлення основного телефонного апарату, підключеного до окремої лінії, та переоформлення договору про користування телефоном є окремими послугами, які надаються підприємством зв'язку [4, с. 534].

Згідно з п. 1.1. Методики визначення тарифів за послуги місцевого телефонного зв'язку до складу вартості підключення основного телефонного апарату входять:

1) витрати на створення з'єднувальних ліній і комутацію, зокрема: на прокладку кабелю і установку устаткування лінійних споруд, а також міжстанційних мереж; на придбання обладнання АТС і налаштування внутрішньостанційних ліній зв'язку;

2) витрати на безпосереднє підключення абонентських пунктів телефонного зв'язку, зокрема: матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи; інші витрати.

Отже, склад робіт під час встановлення основного телефонного апарату і під час переоформлення договору про користування телефоном істотно відрізняється, що суттєво позначається на вартості цих робіт – це підтверджується граничними тарифами на ці послуги. При цьому немає ніяких підстав вважати, що склад робіт та їхня вартість істотно змінюються залежно від способу придбання права власності на телефонізоване приміщення новим власником (за договором купівлі-продажу, дарування, заповіту). Вартість послуги зі встановлення телефону визначалася Граничними тарифами для операторів телекомунікаційних мереж усіх форм власності однаково. Зазначені обставини свідчать про те, що для нового власника вже телефонізованого приміщення для отримання доступу до телекомунікаційної мережі об'єктивно немає потреби в отриманні послуги встановлення основного телефонного апарату, яка включає створення з'єднувальних мереж і комутацію та за своєю фактичною вартістю значно вища за вартість послуги з переоформлення договору про користування телефоном [4, с. 534–535].

Для особи, яка набула право власності на вже телефонізоване приміщення і бажає користуватися телефонним зв'язком, послуга з переоформлення договору не може бути замінена з урахуванням її вартості послугою зі встановлення нового телефону. Альтернативного джерела отримання послуги з переоформлення договору про користування телефоном у цьому випадку немає саме тому, що в разі звернення цієї особи до іншого оператора зв'язку з метою отримання послуги з користування телефоном воно повинно буде замовити й оплатити весь комплекс робіт, пов'язаний із підключенням нового телефонного апарату.

Рішенням у справі про зловживання монопольним (домінуючим) становищем Компанії було визнано дії щодо встановлення плати фактично за послугу з переоформлення договору як за послугу зі встановлення телефону.

Згідно ж зі ст. 67 Закону України «Про телекомунікації» одним із принципів, на яких ґрунтується тарифне регулювання на ринку телекомунікацій України, є базування розрахунків тарифів на собівартості цих послуг з урахуванням отримання прибутку [5]. Тобто Компанія під час визначення та встановлення тарифів на такі послуги повинна виходити з фактичних витрат, які несе підприємство.

Виходячи з наведеного, однією з умов, що сприяла зловживанню монополієм (домінуючим) становищем Компанією, була невизначеність у законодавстві про телекомунікації стосовно порядку надання послуг місцевого телефонного зв'язку новим власникам телефонізованих приміщень.

Отже, справа, яка була на розгляді територіального відділення АМКУ, свідчить, що зловживання монополієм або домінуючим становищем відбувається на конкретних товарних ринках, діяльність на яких суб'єктів господарювання регулюється багатьма галузевими нормативно-правовими актами.

Розгляд цієї практичної ситуації продемонстрував, що однією із причин зловживання монополієм (домінуючим) становищем є вади нормативно-правових актів, які регулюють відносини в окремих галузях народного господарства. Використовувати ці недоліки суб'єкт господарювання може як навмисно з метою отримання якнайбільших дивідендів, так і з власної необізнаності, вважаючи, що його дії не порушують норму закону.

Іншою передумовою зловживання домінуючим становищем суб'єктом господарювання на ринку може бути недосконалість економічної конкуренції, відсутність традицій добросовісної конкуренції тощо.

Серед причин, які зумовили загальне погіршення конкурентного середовища, називають високі темпи інфляції, фінансову нестабільність, значні масштаби тіньового бізнесу, структурну незбалансованість економіки, вплив світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 років. Станом на початок 2010 року частка товарів, робіт, послуг, що реалізуються на ринках, на яких структурні обмеження конкуренції відсутні, скоротилася до 48,3%, тоді як частка ринків, структура яких виключає або суттєво обмежує конкуренцію, зросла порівняно з 2008 роком на третину. Найбільш монополізованими залишаються галузі паливно-енергетичного комплексу, галузі транспорту та зв'язку, житлово-комунального господарства. Посилилася концентрація ринків у торгівлі, агропромисловому комплексі. Проблеми, пов'язані з недостатньою ефективністю конкуренції на ринку послуг, загострюються також унаслідок того, що ці ринки майже не схильні до впливу міжнародної конкуренції. При цьому на регіональному рівні монополізація є більшою, ніж на загальнодержавному. Водночас проблеми впливу факторів інституційного характеру, які обмежують, спотворюють конкуренцію на ринках із конкурентною структурою, властиві попереднім рокам, залишилися переважно не вирішеними [6, с. 207–208].

Наприклад, незважаючи на створення інституційних основ регулювання сфери природних монополій та доцільність функціонування монополій у національній економіці, їх ефективність залишається недостатньою. Діюча система регулювання цін (тарифів) на товари (послуги), що виробляються суб'єктами природних монополій, базується на витратних методах, які стимулюють компанію до нарощування витрат. При цьому під час перегляду

цін (тарифів) на товари, що виробляються суб'єктами природних монополій, за базу приймаються витрати попереднього періоду, що призводить до збереження у тарифах усіх неефективних витрат попередніх періодів. Загострюється проблема доступу до послуг суб'єктів природних монополій – як для суб'єктів господарювання, так і для кінцевих споживачів.

Вагомим негативним фактором є недостатній рівень урахування норм законодавства про захист економічної конкуренції органами влади та органами місцевого самоврядування під час прийняття нормативно-правових актів. Ще однією проблемою є неналежне врегулювання надання державної допомоги суб'єктам господарювання.

С. Валітов вважає, що основними причинами низького рівня розвитку конкуренції є:

- несприятлива для ефективної конкуренції структура багатьох загальнодержавних і регіональних товарних ринків;

- відсутність достатніх можливостей і стимулів для збільшення кількості учасників ринку через високі бар'єри вступу на такі ринки;

- недостатній рівень розвитку інфраструктури, що забезпечує доступ суб'єктів господарювання до земельних ділянок, торгових майданчиків, фінансових ресурсів, інформації про ринкову кон'юнктуру, засобів реклами;

- недостатня узгодженість між антимонопольно-конкурентною та промисловою, інноваційною, інвестиційною, аграрною, зовнішньоекономічною, ціновою політикою захисту прав споживачів;

- низька ефективність державного регулювання у сфері природних монополій та інших монополізованих ринків, що призводить до недотримання балансу інтересів споживачів і суспільства, з одного боку, та об'єктів такого регулювання, з іншого боку (зокрема, регулювання цін (тарифів) із використанням витратних методів та інші причини) [6, с. 208–209].

Таким чином, загальний низький рівень розвитку конкуренції є однією із причин можливого зловживання монополієм (домінуючим) становищем.

Варто також зазначити, що виникнення монополієвих утворень може бути результатом безпосередньої діяльності органів державної влади, які можуть надавати перевагу окремим суб'єктам господарювання, що призводить до зміни структури ринку, отримання необґрунтованих переваг одних суб'єктів господарювання над іншими, а в подальшому – і до зловживання домінуючим становищем на ринку. Уникнення подібних ситуацій можливе шляхом закріплення у законодавстві положень, що запобігають використанню владних повноважень для надання неконкурентних переваг одним бізнес-структурам на ринку перед іншими [7, с. 75].

Наприклад, АМКУ розглянув заяву ТОВ «Сільськогосподарське підприємство «Нібулон» (м. Миколаїв) про наявність ознак порушення законодавства про захист економічної конкуренції у діях державного підприємства «Миколаївський морський торговий порт» (надалі – ДП «НМТП») і Мінтрансзв'язку, які обмежили заявникові можливість вільно кон-

курувати з іншими суб'єктами господарювання (зокрема, з ДП «НМТП») на ринку перевалки зернових вантажів для перевезення морським транспортом шляхом створення необґрунтованих перешкод у виконанні ТОВ «СП «Нібулон» днопоглиблювальних робіт у межах орендованих земельних ділянок річкового транспорту, наданих заявникові в оренду для облаштування та подальшого функціонування водних підходів і операційної акваторії до зерноперевалочного терміналу, який перебуває у власності ТОВ «СП «Нібулон» і розташований поза межами ДП «НМТП».

У своєму рішенні АМКУ визнав, що дії Міністерства транспорту і зв'язку України, які полягають у відмові в наданні ТОВ «СП «Нібулон» узгодження на проведення днопоглиблювальних робіт у межах орендованих ТОВ «СП «Нібулон» земельних ділянок відповідно до робочого проекту, є порушенням, передбаченим п. 3 ст. 50 і ч 1 ст. 15 Закону України «Про захист економічної конкуренції», у вигляді антиконкурентних дій органу влади, які можуть призвести до обмеження конкуренції на загальнодержавному ринку перевалки зернових вантажів на вантажні судна [8, с. 51–52].

Висновки і пропозиції. Серед можливих причин порушення конкурентного законодавства у вигляді зловживання монополією (домінуючим) становищем можна назвати такі: 1) вади нормативно-правових актів, які регулюють відносини в окремих галузях народного господарства. Усунення подібних вад буде сприяти запобіганню вчинення правопорушення; 2) низький рівень конкуренції у цілому як на загальнодержавному рівні, так і на регіональному; 3) низький рівень конкурентної культури, відсутність необхідних знань, традицій добросовісної конкуренції у господарській діяльності, брак досвіду; 4) високий рівень монополізації окремих товарних ринків; 5) ігнорування органами влади та органами місцевого самоврядування під час прийняття нормативно-правових актів норм законодавства про захист економічної конкуренції. Неузгодженість рішень цих органів з рішеннями органів АМКУ, які можуть безпосередньо вплинути на рівень конкуренції, структуру ринку; 6) неналежне врегулювання надання державної допомоги суб'єктам господарювання; 7) необґрунтоване надання органами державної влади і місцевого самоврядування переваг одним суб'єктам господарювання порівняно з іншими, що завідомо ставить їхніх конкурентів у нерівні умови, тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Річний звіт Антимонопольного комітету України (за 2013 р.) // Антимонопольний комітет України : офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=103172&schema=main>.
2. Положення про складання та ведення Переліків суб'єктів господарювання, що займають монополію (домінуюче) становище на товарних ринках : наказ Антимонопольного комітету України № 13 від 25.02.2005 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 6. – Ст. 351.
3. Борисенко З.М. Основи конкурентної політики : [підруч.] / З.М. Борисенко. – К. : Таксон, 2004. – 704 с.
4. Валитов С.С. Правовое регулирование прекращения злоупотребления монополией положением субъектами хозяйствования / С.С. Валитов // Вісник Донецького університету. Серія «Економіка і право». – 2006. – Вип. 1. – Т. 2. – С. 531–538.
5. Про телекомунікації : Закон України № 1280-IV від 18.11.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 12. – Ст. 155.
6. Валитов С.С. Конкурентное право Украины : [практикум] / С.С. Валитов, Н.А. Трегубец. – Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2013. – 260 с.
7. Подцерковний О.П. Про необхідність відновлення балансу у правовідносинах між державою та бізнесом / О.П. Подцерковний // Юридичний вісник України. – 2011. – № 3. – С. 71–75.
8. Державна підтримка розвитку морегосподарського комплексу України (організаційні та правові аспекти) : [монографія] / [О.М. Кібік, О.П. Подцерковний, Ю.З. Драпайло, В.О. Котлубай та ін.] ; за ред. О.М. Кібік, О.П. Подцерковного. – Одеса : ФОП Грін Д.С., 2014. – 442 с.